

Пламен М. Батенбергски

ФУНКЦИИ НА ШЕКСПИРОВАТА АФОРИСТИКА И НЯКОИ ПРОБЛЕМИ
ПРИ ПРЕВОДА ѝ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В ДРАМИТЕ
“КРАЛ ДЖОН” И “РИЧАРД II”

Едно от многото достойнства на Шекспировото творчество е уникалната способност на автора му с помощта на няколко думи да изрази това, за което на други би било необходимо значително количество хартия. Много често с виртуозно майсторство в синтезиран вид той поднася есенцията на човешката мъдрост. Как е постигнал това? Обикновено фразата му е изключително стегната, много често афористична, без излишни отклонения или разводняване на мисълта. В репликите на един или друг герой е вложена философията от натрупания му собствен, а също и на околните житейски опит.

Шекспировите произведения са пронизани не само от алюзии за широко известни поговорки, но и от най-различни афористично-гномически изрази, известни в лингвостилистичната литература като сентенции, пословици, афоризми, апофтегми, епиграми, максими и т. н. Всички те придават на езика специфичен оттенък и засилват останалите му достойнства. Системната им употреба при Шекспир се превръща в стилистичен похват и явлението би трябвало да се разглежда като част от неговия метод на работа. Те са тъй вплетени в тъканта на текста, че представляват неделима част от него и са важна отличителна черта на цялото Шекспирово творчество.

Горезброените термини са няколко и това е известно неудобство, но сравнявайки значенията им¹, ще открием, че в действителност отразяват повече или по-малко едни и същи понятия и в голямата си част биха могли да се смятат за синоними. Основното за всички фрази от този род е, че са кратки и изразяват някаква остроумна мисъл или житейска мъдрост. Затова за по-голяма прегледност и удобство предпочитам да използвам общото наименование **афористична фраза**, което отговаря най-пълно на смисъла на споменатите термини.

Конкретно в произведенията афористичните фрази се появяват под формата на поучително-дидактични и морализаторски напътствия, поуки, наблюдения или обобщения и, разбира се, като директно цитирани поговорки или съответно алюзии за някои от тях. Т. е., освен използваните наготово или новосъздадени (или пък до известна степен преиначени) пословици, Шекспировите текстове

изобилствуват с алюзии за други от тях, разпространени по това време. Елизабетинската публика бързо и с удоволствие долавяла много от тях, понякога веднага разпознавайки и сентенции, които често са повтаряни по време на уроците в училище².

С една дума, присъствието на находчивата и остроумна афористична фразеология независимо дали е употребена съзнателно, или несъзнателно, играе своята важна роля в облика на Шекспировия стил. За целите на тази разработка обаче вниманието ми ще бъде насочено единствено към онези афористични изрази, които се откриват в текста в готов вид или които, даже извадени от контекста, са напълно автономни.

Естествено, не бива да се забравя, че Шекспир не е нито първият, нито последният елизабетинец, който използва сентенции в творчеството си.

По негово време децата от ранна възраст — още от ученическата скамейка — са били буквално напомпвани с всевъзможни поучителни поговорки както от Библията, така и от класиците. Поговорката е била доста силно оръжие в ръцете на хуманистичната педагогика. Самият Еразъм, впечатлен от високата морална стойност на пословицата, я препоръчвал на благородниците в ролята на заместител на продължителното обучение, тъй като тя е кратка, но изпълнена с мъдрост³.

Азбучна истина в преводаческото изкуство е, че колкото и добре да е изпълнен преводът, неминуемо една малка част от оригинала се “изгубва”. Това с още по-голяма сила важи при превеждане на поезия. Излишно би било изобщо пък да споменавам за трудностите при превода на Шекспир на който и да било език. Там стопроцентовият превод е абсолютно немислим⁴. Въпреки това обаче той е може би един от най-превежданите автори в света.

Тук бих искал да се спра по-подробно на две Шекспирови драми — “Крал Джон” и “Ричард II” — и доколкото е възможно, да изследвам ролята на афористичната фразеология в тях и начините, по които е предадена на български език.

Поради факта, че преводите на Валери Петров на цялостното драматургично творчество на Шекспир, публикувани в седем тома от 1970 до 1981 г., са най-разпространените у нас, смятат се за най-съвременните и в много среди минават за най-авторитетните до този момент, в това изследване аз ще използвам именно тях⁵.

Приемаме, че афоризмите не са случайно попаднали, а типични за Шекспировия стил, и в какъвто и да било превод трябва задължително да присъствуват, за да бъде запазен, както бе изтъкнато по-горе, специфичният колорит на авторския език. Това в много случаи трудно се осъществява, защото често те са тъй майсторски втъкани в текста, че е лесно да бъдат пропуснати, ако вниманието на преводача е насочено към по-общото значение на съответния пасаж, към някоя по-трудни моменти като различни двусмислия, каламбури, идиоматични съчетания и т. н. Независимо от това всяко посегателство върху тях — волно или неволно премахване, размиване в текста или изопачаване до неузнаваемост

(понякога дребното се пренебрегва заради по-крупното), би представлявало корекция, сериозно накръняваща предаването на един стилистичен похват, чиято промяна пък би довела и до промяна на цялостното звучене на литературното произведение и до загуба на духа на Шекспировия начин на изразяване, който трябва да “облъчи” слушателя, респективно читателя.

I.

В Шекспировите текстове афоризмите се появяват по два начина: единично или на групи от по няколко следващи един след друг.

Ще разгледаме първата група, на която се натъкваме в първо действие на драмата “Крал Джон”. Тази група е вмъкната в следния контекст:

Bastard:

Madam, by chance but not by truth; what though?

Something about, a little from the right,

- а) **In at the window, or else o'er the hatch;**
- б) **Who dares not stir by day must walk by night,**
- в) **And have is have, however men do catch;**
- г) **Near or far off, well won is still well shot,**
And I am I, howe'er I was begot. (I, i, 169)

Това е типична афористична група, съставена от четири афоризъма, които, макар и употребени със силно сексуален подтекст във връзка с незаконното зачеване на бастарда, могат да функционират и автономно (без някои от допълнителните двусмислия, породени от ситуацията), даже и да бъдат извадени от контекста. Те играят своя специфична роля в пасажа. С изключително лаконичен начин на изразяване се постига висока степен на въздействие, а също се представя и част от придобитата житейска философия на бастарда.

Нека условно обозначим четирите афоризъма с а, б, в и г. Ето как съответният текст е предаден на български език:

Бастардът:

Признавам, не съвсем по правилата,

- а) **но щом не пускат, влизаш през мазето;**
- б) **когато пипнеш нещо в тъмнината,**
- в) **щом в джоба ти е, няма “как е взето?”**
- г) **Успехът оправдава всеки начин**
и аз съм аз, макар и извънбрачен! (И1-34)⁶

Афоризмът б е представен твърде неадекватно. Фактически на български б и в са се слели в едно, а при г имаме единствено далечен превод само на идеята (смисъла), където образността е изцяло загубена, т. е., за добър стрелец се смята този, който е спечелил състезанието, и никой няма да го пита дали се е прицелвал отблизо или отдалеч. Сиреч — целта оправдава средствата — всеизвестната

максима в значително модифициран вид е представена от Шекспир с една изключително богата на въображение фраза. Ако българският превод бе запазил оригиналната версия за стрелеца, даже и сексуалният намек щеше да се почувствува.

Какъв е резултатът от подобен превод? Във всеки случай се получава едно своего рода принижаване на изразните средства, "изкривяване" на образността. Читателят получава не съвсем реална представа за оригиналността на Шекспировия начин на изразяване. Там, където текстът е изключително наситен, където Шекспировият почерк личи с пълна сила, очакваното въздействие като че ли се губи.

Ето пък един друг пример за изкуствено създаване на сентенция, която се появява най-неочаквано на място, където в текста не е предвидена.

В диалог между бастарда Филип и кралица Елинор (майката на крал Джон) Филип казва: "Madam, I'll follow you unto the death" (I, i, 154), "Nay, I would have you go before me thither" е нейният отговор. На това той отвръща: "**Our country manners give our betters way**", т. е. хората със селски обноски като неговите трябва да сторят път на по-висшестоящите.

Освен че е неадекватен, българският превод изковава сентенция, съвсем различна от първоначалния замисъл: "На село главните минават първи!" (II-33).

Нека отново се върнем към примери, където Шекспировият образ от съответния афоризъм е изчезнал и е заменен с нещо доста далечно:

Constance: When law can do no right,
Let it be lawful **that law bar no wrong.** (III, i, 185)

Констанс: Щом законът е безсилен
да отстоява правото, то нека
законно бъде да **се браним с клетви!** (II-67)

Констанс предлага, ако законът не може да раздава правосъдие, нека е законно **той да не забранява извършването на лоши неща** (в случая — да се проклиная).

Наистина, въпреки че думата **клетва/проклинаям** се появява в оригинала на този диалог повече от десет пъти и е ключова за него, поставянето ѝ там, където я няма, не е голям грях, но вмъкната в афоризма пък нарушава неговата цялост и самостоятелност, смисълът му значително се стеснява. В изолация значението му се обръща съвсем наопаки.

Следващият пример отново е показателен за това как една сентенция, превърнала се в универсалия, е представена като лично преживяване.

Lewis: **Life is as tedious** as a twice-told tale,
Vexing the dull ear of a grosy man. (III, iv, 108)

Дофинът: Животът ми досажда като разказ,
повтарян много пъти и ядосващ
ухото на сънливия слушател. (И1-81)

В репликата на героя си Шекспир влага едно наблюдение, философско обобщение за живота, до което дофинът е достигнал. На пръв поглед промяната в превода е едва ли не нищожна, но резултатът от нея е значителен — въздействащата сила на художественото сравнение чувствително намалява, изгубва се размахът на фразата. По този начин периметърът ѝ на действие е също значително стеснен, а универсалността — изчезнала.

II.

Драмата “Ричард II” е значително по-наситена с максими, епиграми и всякакви други афористични изказвания. Текстът е силно емоционално зареден и буквално изобилствува с дидактични и житейски мъдрости, дълбокомислени умозаклучения за живота и властта. Очевидно това е създавало немалко неприятности при превода на български език.

Към края на трета сцена в първо действие (от ред 294 до 303 в оригинала) думите на Болинбрук представляват изцяло афористични пасажии, наситени с изключително оригинална поетическа образност, изтъкани изцяло от риторични въпроси, основаващи се на парадокси и завършващи с философско обобщение. Именно най-важната част от това обобщение е пропусната в българския превод, резултатът от което е очевиден:

Bolingbroke: O, who can hold a fire in his hand
By thinking on the frosty Caucasus,
Or cloy the hungry edge of appetite
By bare imagination of a feast,
Or wallow naked in December snow
By thinking on fantastic summer's heat?
○ **no, the apprehension of the good**
Gives but the greater feeling to the worse.
Fell sorrow's tooth doth never rankle more
Than when he bites, but lanceth not the sore. (I,iii,294)

Болинбрук: О, кой би могъл жар да носи в шепа,
представяйки си ледния Кавказ;
да притъпи глада си само с мисъл
за пиршество с отбрани ястия;
да легне гол във декемврийска преспа,

въобразявайки си юлска жега?
Най-лоши рани прави злата скръб,
когато тъп е подлят ѝ зъб! (И1-153)

Смисълът на двата пропуснати стиха (подчертани в оригинала) е, че самата мисъл за някои хубави неща прави тяхната липса още по-осезаема — обобщение в афористична форма, явяващо се като логически завършек на изградените до този момент образи.

В самото начало на второ действие думите на умирация Гонт носят неповторима сила. Изречени едва ли не на един дъх, те завладяват с невероятната гъстота на фразата, с кратките, но изпълнени със съдържание житейски истини:

Gaunt: O, but they say the tongues of dying men
Enforce attention like deep harmony.
Where words are scarce they are seldom spent in vain,
For they breathe truth that breathe their words in pain.
He that no more must say is listened more
Than they whom youth and ease have taught to gloss.
More are men's ends marked than their lives before.
The setting sun, and music at the close,
As the last taste of sweets, is sweetest last
Writ in remembrance more than things long past. (II,i,5)

Първите шест стиха са намерили добро отражение в превода:

Гонт: Езикът на умиращите можел,
като добрата музика, да кара
човеците да слушат, тъй съм чувал:
броени думи никой не хаби;
с труд шепнени, в тях правдата тръби
и нашето ухо е по-открито
към който чувства, че е близък краят,
отколкото към младите, които
за своя полза често ни ласкаят. (И1-157)

В превода на следващите четири стиха афористичното звучене е изгубено почти изцяло:

по-ярко помним него — вече странник —
и туй, което казва той, защото
е сетен звук на флейта, лъч на заник,
последен сладък вкус от пиршеството. (И1-157)

С една дума, това последно четиристишие е носител на две съществени житейски наблюдения, обобщени в следните максими:

More are men's ends marked than their lives before,

т.е., от целия си живот човек остава с думите си най-силно впечатление у околните, когато е на смъртен одър и:

The setting sun, and music at the close,
As the last taste of sweets, is sweetest last
Writ in remembrance more than things long past.

Тъй както отзвучават финалните акорди на музиката и лъчите на залязващото слънце, така и сладкишът е най-сладък, когато се свършва, защото, когото човек е вкусил последно, оставя най-траен спомен.

Цялата тази кратка реч е издържана изцяло в афористичен стил и нарушаването му в края води до нарушаване на нейния баланс, защото последните две максими представляват обобщение на всичко, казано до този момент. От друга страна, освен формата поетичната образност е също много специфична, изградена със силно въображение и внушаваща определени асоциации. На български тя е получила също доста тривиално съответствие.

Малко по-нататък идва ред на прочутата реч на Гонт, която в началото си отново съдържа огромен заряд от житейска мъдрост, предадена изключително лаконично чрез поредица от поговорки, представляващи леко преиначена версия на широко разпространени по Шекспирово време поговорки. Тяхното присъствие в речта има строго определена цел. Често употребявани като силно средство за убеждение, пословиците и поговорките внушават специфични чувства и убеждават слушателя, че прорицателят, пророкът е мъдрец, чиито слова са винаги правдиви, винаги наситени с мъдростта на живелия дълго под слънцето и натрупал безценен опит. Знайно е, че езикът на пророците е винаги изпълнен с напътствени слова.

По тази причина присъствието на афористичната фразеология тук не само не може да се пренебрегне, но тя трябва да бъде максимално запазена във вида, в който е представена от автора. Всяко вмешателство под формата на промяна или по-небрежен превод би накърнило въздействието на речта и принизило изключително високата поетическа стойност на стиховете. На практика се е получило точно това:

Gaunt: For violent fires soon burn out themselves.
Small showers last long, but sudden storms are short,
He tires betimes that spurs too fast betimes.
With eager feeding food doth choke the feeder.
Light vanity, insatiate cormorant,
Consuming means, soon preys upon itself (II,i,34)

Гонт: защото буен огън бързо свършва,
 дъждецът трае, а пороят спира,
 тоз, който гони коня, капва скоро,
 и чаплата Суетност много бързо,
 изяла всичко, себе си разкъсва. (И1-158)

Както е видно, първите три пословици са запазени в българския вариант. Следващите три стиха обаче са твърде сложни за превод поради напластяване на различни значения и образи, които действуват многозначно. Преводачът е слял в едно двете взаимнодопълващи се сентенции, като характерът им на сентенции изцяло е изгубен.

Първата от тях: "*With eager feeding food doth choke the feeder*" — "Този, който бързо се тъпче, храната го задавя" — широко известна поговорка, е изчезнала безследно.

Въпреки че в последните два стиха образът на чаплата, която се самоизяжда, е запазен, афористичният характер на фразата е заличен. Преводът би трябвало по някакъв начин да отрази и дъждя на оригинала, че празната (*light*) глупост/суета (*vanity*), подобно на лакомата птица чапла (*cormorant*), изяжда всичко, което ѝ попадне, и никога не се насища (*insatiate*). След като погълне (*consuming*), каквото е могла, най-накрая се самоизяжда⁷.

Сравнението на празната човешка глупост/суета с птицата чапла изобщо не е предадено в българския превод и когато слуша, човек остава в недоумение защо глупостта/суетата е наречена именно чапла — каква е логическата връзка между тези две понятия?

Все пак преводът е снабден с обяснителен коментар, че морската чапла, символ на лакомството, съгласно поверието се самоизяжда. Тези обяснения биха могли да имат някаква стойност единствено при четене на произведението, но драмите са писани преди всичко за да се играят пред публика, която няма да има пред себе си справочен апарат. Затова текстът трябва да е максимално автономен и това съвсем не е невъзможно. Предложеният превод ограбва оригинала в значителна степен, заличава Шекспировото у него, не възкресява живите образи, сътворени от поета, и най-накрая заличава цялата афористична структура, т. е., че глупостта/суетата и голямата лакомия могат да бъдат пагубни за човека, който ги притежава.

При споменаването на думата *cormorant* съвременниците на Шекспир са знаели подтекста, но при превод за съвсем различна културна среда и епоха, макар и не дотам лесно, преводачът би трябвало да се справи с тези проблеми.

III.

Тук искам малко да се отклоня, за да приведа друг подобен пример, но този път от комедиите на Шекспир. Става дума за един специфичен израз (естествено

разяснен в справочния апарат на превода), който е оставен дословно на български език и по време на представление буди недоумение.

В “Укротяване на опърничавата”, първа сцена на второ действие, след като Бианка е получила плесница от по-голямата си сестра Катерина, последната бива остро упреknата от баща си за това ѝ отношение, а пък тя от своя страна негодува срещу пристрастието му към Бианка:

Katherina: What, will you not suffer me? Nay, now I see
She is your treasure, she must have a husband.
I must dance bare-foot on her wedding-day,
And for your love to her lead apes in hell.
Talk not to me, I will go sit and weep,
Till I can find occasion of revenge. (II,i,31)

Катерина: А аз да си стоя, така ли? Виждам —
тя всичко е за вас, а аз ще трябва
на сватбата ѝ да танцувам боса
**и в пъкъла със старите моми
маймуни да развеждам. Щом е тъй,**
ще ида да ридая в своята стая
и тайно за отплата да мечтая! (К1-69)⁸

Наистина, както е обяснено и в коментара, вярвало се е, че след смъртта си старите моми били осъдени да отглеждат маймуни в ада, защото нямали деца, които да отведат в рай. Не мисля обаче, че нещо би попречило това по някакъв начин да бъде отразено в превода. Например: “тъй както на старите моми е съдено — да съм бавачка на маймуни в ада”, или нещо подобно.

Този израз се среща и в друга Шекспирова комедия — “Много шум за нищо”:

Beatrice: ... He that hath a beard is more than a youth, and he that hath no beard
is less than a man; and he that is more than a youth is not for me, and
he that is less than a man, I am not for him. Therefore I will even take
sixpence in earnest of the bear-ward, **and lead his apes into hell.** (II,i,30)

Беатриче: ... Братият не е вече момък, а безбрадият не е още мъж. Който не
е вече момък, не е за мен, а пък който не е още мъж, аз не съм
за него. **И щом има дума, че старите моми развеждали маймуни
на она свят,** още отсега ще се спазаря с някой пътуващ зверилник
да им върша тази работа в ада за шест пенса месечно. (К2-279)⁹

Тук вече е намерен много подходящ изход от положението, та и без справката в коментара текстът е пределно ясен.

IV.

Нека отново се върнем към "Ричард II". Типичен пример за адаптиране и елементаризиране на афоризъм, което несъмнено улеснява превода, но стеснява оригиналния замисъл, предлагайки семпличка версия на фраза, на която съвсем спокойно е могло да се намери подходящ еквивалент, е следният израз:

York: The King is come. Deal mildly with his youth;
For young hot colts being raged do rage the more. (II,i,69)

Преводът гласи:

Йорк: Пристига кралят. Мек бъди със него —
седло не носят буйните жребци. (II-159)

Афористичната форма на израза е запазена, но затова пък смисълът е напълно променен без каквато и да е причина. Ролята на афоризма тук е да допълни предупреждението на Йорк към Гонт в стила на самия Гонт, а и е в много тясна връзка с предшестващия го стих. Йорк се опитва да предпази Гонт от гнева на краля, кара го да бъде внимателен с него и да не го дразни, защото, *ако млад и буен жребец бъде раздразнен, той още повече побеснява*. Предложеният вариант не само не отразява оригиналния текст, но и споменатата връзка между двата стиха е максимално отслабена и логическата им зависимост е почти изчезнала.

Във втора сцена на същото действие Буши прави разширено и изключително сложно по отношение на образността сравнение, чиито фрази не биха могли да бъдат преведени правилно без необходимите специални тълкувания. Изказването на Буши се гради върху житейски наблюдения, две трети от които са предадени добре на български, но първата част е схваната изцяло погрешно, което води до загубата на цял афоризъм и отново до разрушаване на логическата връзка между частите.

Bushy: **Each substance of a grief hath twenty shadows
Which shows like grief itself, but is not so.**
For sorrow's eye, glazed with blinding tears,
Divides one thing entire to many objects,
Like perspectives which, rightly gazed upon,
Show nothing but confusion; eyed awry,
Distinguish from. (II,ii,14)

Буши: **На всякоя действителна печал
се падат двайсет призрачни, които**

приличат ѝ, но истински не са,
защото през кристала на сълзите
окоето на скръбта ни размножава
единия предмет във рой лъжовни.
Като в онез измамливи картини,
които, гледани отпред, са само
разхвърляни петна, но отстриани
добиват образи... (И1-168)

Какво преди всичко означава "действителна" или "призрачна" (неистинска, недействителна) печал? Едва ли някой, дори и самият преводач, би могъл да обясни това! Тук псевдошекспировият език звучи безкрайно мъгляво и неубедително.

Смисълът на първите два стиха е следният: на всяка една действителна (истинска) причина (*substance*), пораждаща у нас скръб (или печал), съответствуват два-сет други, които не са истински (реални), те приличат на нея, но не са действителни (истински)¹⁰.

Когато Шекспир се чете в оригинал, огромна помощ оказва справочният апарат — тълкуванията и коментарите към думи и изрази, които в съвременния английски език са вече трудни за разбиране. Но при един превод трудните пасажи трябва да се изпипват по такъв начин, че да няма забулени и нищо не значещи изрази, както се казва, фрази, поставени ни в клин, ни в ръкав, като например: "Да си *търсиш* насила белята, ваша милост, е *толкоз лошо*, колкото да *търсиш* под вола теле" (Хенри IV. Част 2; И1-382). Като че ли "да *търсиш* под вола теле" означава да вършиш нещо опасно! Този израз в горния контекст няма абсолютно никакъв смисъл. Значението на "търся под вола теле" е едно-единствено в българския език: 'проверявам преднамерено прекалена придирчивост към някого и с това искам да се заям с него'¹¹. Употребата е не на място и води единствено до объркване и проваляне на самия превод.

Друг подобен пример: "Тези, които за нищо не ги бива, могат да си спят спокойно, а човекът на действието — *под дърво и камък!*" (Хенри IV. Част 2; И1-421). Освен че няма нищо общо с оригинала, подчертаният израз лишава изказа от каквото и да е смисъл. В българския език "под дърво и камък" най-често в комбинация с *търся* означава 'навсякъде'¹². Излиза, че човекът на действието може да си спи навсякъде. Пълна безсмислица!

Оригиналната реплика е: "...*the undeserver may sleep, when the man of action is called on*" (II,iv,370). Значението ѝ е, че когато има нужда от дейни хора, недостойните може и да си спят.

Могат да бъдат приведени много подобни примери, но в крайна сметка се налага един-единствен извод — изразните средства в превода трябва да се подбират с голямо внимание, така че да са максимално понятни. Една кръпка може да съсипе цели пасажи с изключително висока художествена стойност.

Отново "Ричард II". В трета сцена на пето действие дукесата пада на колене

пред Болинбрук, за да измоли прошка за сина си Омърл:

- King Henry: Good aunt, stand up.
- Duchess of York: I do not sue to stand,
Pardon is all the suit I have in hand.
- King Henry: I pardon him as God shall pardon me.
- Duchess of York: O, happy vantage of a kneeling knee!
Yet I am sick for fear. Speak it again.
**Twice saying pardon doth not pardon twain,
But makes one pardon strong.** (V,iii,127 — 134)
- Болинбрук: Станете, лельо!
- Дукесата: Аз не ща да ставам,
аз искам само твоето “прощавам”!
- Болинбрук: Прощавам му. Ти, боже, прости мене!
- Дукесата: О, щастие, добито на колене!
Но още ме е страх. Кажи го пак
**Сложи върху му двойния си знак
за сигурност!** (И1-232)

В превода ясно се вижда как фразата *“ако два пъти изречеш думата “прощавам”, не дава двойно опрощение, а само засилва прошката”* напълно се е изпарила. Тя има универсално афористично значение и ни най-малко не губи силата си даже и да бъде извадена от съответния контекст. Та именно това е характерното за сентенциите и афоризмите на Шекспир: в по-голямата си част те могат да функционират абсолютно независимо от контекста, в който са втъкани. Това ги прави универсални и им придава изключителна сила на въздействие. Те, както отбелязах и в самото начало, са характерна особеност на Шекспировия стил и е задължително в превод да бъдат предавани възможно най-точно.

Универсалността тук е подменена с белезникавия, будещ недоумение и в действителност нищо не значещ израз за *“двойния знак”*, а и по този начин кулминацията на молбата вече не прави никакво впечатление. Тук преводът би могъл да прозвучи приблизително така:

Когато дважд ти изречеш “прощавам”,
това не опрощава двойно,
а само прошката засилва!

В пета сцена на същото действие конярят разказва на сваления от трона Ричард как Болинбрук, който вече е заел мястото му, язди неговия любим кон. Ричард се отдава на спомени и философски разсъждения:

Richard: Would he not stumble, would he not fall down -
 Since **pride must have a fall** — and break the neck
 Of that proud man that did usurp his back? (V,v,87)

Ричард:: ...и не се препъна,
 не падна — а **твърдят, че гордостта**
 пропадала! — не просна в кръв и кал
 тоз долен конекрадец, станал крал?... (И1-236)

Тук в центъра на вниманието е библейската поговорка, цитирана типично по шекспировски в съкратен, но много съдържателен вид (Притчи Соломонови 16:18). Човек обаче би се учудил къде ли **пропада** гордостта. Колко по-лесно и по-точно би било да се каже, че всяка гордост води до падение. От една страна, това са словата, употребени в Библията: "*Пред погибел гордост върви и пред падение — надутост*", а от друга — така по-вярно се отразява оригиналът.

V.

Мисля, че всички гореизброени примери, въпреки някои от очевидните достойнства, които тези преводи притежават, показват ясно как допуснати волности и небрежности по отношение на дребни наглед детайли могат значително да повлияят и да изиграят отрицателна роля при представянето на истинския облик на стила на даден автор.

Вече няколко пъти стана дума, че изключително честата употреба на афоризми у Шекспир представлява много характерна черта за неговия начин на изразяване, те придават специфична окраска на текста, влияят на въздействащата му сила и ако някой се осмели да посегне на тях или да ги видоизменя по какъвто и да било начин, текстът се лишава от своята индивидуалност, губи оригиналното си звучене и на места придобива най-ежедневен характер.

БЕЛЕЖКИ

¹ Речник на литературните термини. С., 1973 г.; Harry Shaw. Dictionary of Literary Terms. McGraw-Hill Book Company. New York 1972.; J. A. Cuddon. A Dictionary of Literary Terms. (Revised Edition). Penguin Books 1982.

² Martin Orkin. The Poor Cat's Adage and Other Shakespearean Proverbs in Elizabethan

Grammar-School Education. (A Reader in the Language of Shakespearean Drama. Essays collected by V. Salmon and E. Burness). Amsterdam 1987, p. 490.

³ Ibid., p. 489.

⁴ "Does Shakespeare Translate?" (John Elson (ed) — Is Shakespeare Still Our Contemporary? Routledge 1989), p. 36; **Никита Нанков**. Да обхванеш всичко. Непубликувано интервю с проф. Марко Минков. — в. "Народна култура", бр. 41, 1988.

⁵ Препратките към съответния том от преводите са придружени от номера на страницата. Всички цитати от оригинала на произведенията са от поредицата The New Penguin Shakespeare, последвани от препратка към действие, сцена и ред.

⁶ **У. Шекспир**. Исторически драми. Том 1. С., 1980. Оттук нататък ще използвам съкращението (И1).

⁷ **W. Shakespeare**. Richard II. (New Swan Shakespeare). Ed. by H. M. Hulme. Longman 1970, p. 54.

⁸ **У. Шекспир**. Комедии. Том 1. С., 1970 (К1).

⁹ **У. Шекспир**. Комедии. Том 2. С., 1971 (К2).

¹⁰ **W. Shakespeare**. Richard II., p. 78.

¹¹ **Фразеологичен речник на българския език**. Том 2. БАН. С., 1975, с. 427.

¹² Пак там, с. 136.